

N:o 187.

Af herr **K. A. Staaff**, om *skrifvelse till Konungen angående upp-
rättande af ett nytt folkrepresentativt ämbete till kontroll öfver
landets militärväsende.*

Vid 1901 års riksdag väckte undertecknad en så lydande motion:

»Under diskussionen af så omfattande och vidtgående förslag till förändring i försvarsorganisationen, som den nu till Riksdagens pröfning framlagda härordningspropositionen innebär, tränger sig med nödvändighet fram spørgsmålet, huruvida den större trygghet utåt, som vi skulle kunna vänta genom en på väsentligen vidgad värnplikt byggd organisation, står att vinna utan en motsvarande tillväxt af den inre fara, som äldre och nyare tiders erfarenhet ovedersägligen bestyrkt, att militärväsendet innebär.

Militarismens fara är icke ny. Snart sagdt öfverallt och alltid har med skapandet af en slagfärdig och homogen krigsmakt varit förbunden möjligheten, att denna krigsmakt skulle kunna i den ena eller andra formen vända sig till en fara för samhällets sunda utveckling. Väl har man hoppats, att förhållandet skulle blifva annorlunda, då hären, såsom genom den moderna värnplikten ju är fallet, blefve ej en vid sidan af, gent emot det öfriga samhället stående yrkesarmé, utan en folkhär, sammansatt af nationens hela vapenföra ungdom och bildad ej genom penningens makt, utan genom folkrepresentationens eget frivilliga åtagande af i lag stadgad soldatplikt. Men detta hopp har kommit på skam. Faran finnes kvar, ehuru den bytt gestalt. Värnpliktshären innebär ej en politisk fara i den meningen, som den besoldade hären, lätt ledd af

en statsuppviglares ränker eller köpt af hans löften, så ofta gjorde. Men den innebär en social fara, i det att med försvarets bringande till den största möjliga utveckling, som landet förmår bära, också med nödvändighet följer den fasta befälspersonalens allt intensivare uppgående i det militära lifvet med dess egendomligheter och allt större fjärmande från det borgerliga lifvets vanor, sysselsättningar och åskådningar. Så uppstår den fördärflika militära kanstanda, hvars verkningar vi äro i tillfälle att studera i Tyskland och Frankrike — de stora kulturella värnpliktsländerna. Det är denna kastanda, genom disciplinens makt undanröjande alla humanitetens och moralens hinder, som frambringa de för oss så upprörande fallen af rätt öfvermod, gående ända till svår misshandel gent emot underordnade, i Tyskland, och de hemska intrigerna, urartande ända till förfalskning och mened, i Frankrike.

Att nu påstå, att vi här i Sverige skulle vara så immuna för militarismens gift, att det hos oss ej skulle *kunna* utbryta i sociala sjukdomsytringar af allvarlig art, är för visso alldeles förhastadt. Väl är det sant, att i Tyskland segerkänslan från fransk-tyska kriget och Bismarcksväldet bidragit till att låta militarismens vågor stiga så högt, som de gjort. Då man i hären såg uttrycket för det enade Tysklands ära och triumf, var det lätt för Bismarck med hans enorma prestige att täppa munnen till på motståndarne och att bringa den allmänna uppfattningen till att se genom fingrarne med alla militarismens oarter, blott känslan af orubbad styrka utåt kunde bibehållas. Väl är det också sant, att jesuitismens ständigt lurande makt i Frankrike synes hafva förbundet sig med militarismen för att där frambringa de resultat, som satt hela världen i spänning och skräck. Men däraf, att militärväldet i dessa länder för att utveckla sina mest afskyvärda egenskaper behöft vissa faktorer, hvilka ej finnas hos oss, följer ej, att *all* möjlighet för dess utveckling hos oss skulle saknas. Vi känna i allmänhet så litet om de möjligheter, som framtiden bär i sitt sköte, och så litet om de möjligheter, en nation gömmer på, att det skulle vara höjden af lättzinne att utan vidare resonera så, som om faror, hvilka visat sig verkliga i andra länder, aldrig skulle kunna blifva ens möjliga hos oss.

För öfrigt går det icke an att förneka, att redan nu, trots de jämförelsevis ogynnsamma förhållanden för utveckling af militära ensidigheter, som hittills hos oss rådt, frön till sådana understundom låtit sig spåras. Det torde här ej vara lämpligt att ingå på en utförligare framställning af enskilda fall — hvar och en, som opartiskt betraktar saken, måste ändock, åtminstone för sig själf, erkänna, att drag af despotism,

af brutalitet, af slöseri med allmänna medel, af hemlighetsmakeri, af illojalt undanhållande från offentligheten utaf förefallande missbruk, af försök att illojalt öfverskylla begångna misstag, o. s. v. förekommit inom vårt försvarsväsende. Hvem djärfves påstå, att dessa frön, därest militarismen äfven hos oss finge så att säga fast mark under fötterna, icke kunde komma att utvecklas till skada för samhället samt för individernas frihet och rättssäkerhet?

Då man vid frågan om en ny härordning inom breda och djupa samhällslager visat ett omisskännligt intresse för att en dylik måtte föregås af en omarbetning utaf gällande krigslagar i syfte att befordra de underordnade militärernas större rättssäkerhet, har detta intresse naturligtvis haft sin rot i betraktelser af i viss mån liknande art som de här ofvan framställda. Utan tvifvel kan man också vinna mycket genom en grundlig revision af den militära lagstiftningen. Man kan humanisera straffen, man kan förbättra rättsskipningen, man kan sätta vissa skrankor för godtycket.

Men säkert misstager man sig, om man tror sig kunna genom en sådan revision en gång för alla råda bot för militarismen. Äfven om denna revision blefve så genomgripande, som önskligt vore, lär helt visst mycket af det specifikt militära, som väcker farhågor, komma att stå kvar äfven inom själfva det område, som revisionen skulle beröra. Så lär nog t. ex. den disciplinära bestraffningsrätten ej kunna helt och hållet upphävas. Och äfven om så vore! De militära ensidigheterna och öfverdrifterna framträda dock i ofantligt många andra yttringar än de, hvilka visa sig i form af otillfredsställande rättsskipning och inhuman bestraffning. De kunna framträda i afseende på själfva utbildningen, på öfningarnes användning, på de militära anslagens rätta begagnande och mycket annat.

Nej, krigslagstiftningens revision är visserligen nödvändig, men den är alldeles ej tillräcklig för att värja oss emot militarismens faror. Därtill fordras äfven något annat.

Man torde med sanning kunna påstå, att ett af de mest utmärkande dragen i det moderna stats- och samhällslifvet är dess sträfvan att genom en särskildt anordnad kontrollerande verksamhet skapa ett skydd mot missbruk. Man har nämligen allt mera gjort den erfarenheten, att lagar och institutioner, hvilka tillkommit för allmänna ändamål och för hvilkas upprätthållande i lagstiftarens anda ej kan påräknas verksam eller tillräcklig hjälp af de enskildes intressen, kräfva särskilda skyddsanordningar för att ej i tillämpningen urarta eller råka i vanhäfd.

Man fordrar sålunda inspektion, det vill säga kontroll för öfvervakande af den sociala lagstiftningens tillämpning, man fordrar kontroll öfver fattigvården, öfver vidsträckta delar af undervisningsväsendet o. s. v.

Men kan något vara i större behof af kontroll än just försvarsväsendet? Försvarsväsendet slukar ju en högst väsentlig del af de skatter, som folket till statsändamålets främjande pålägger sig. Det måste då vara af vikt, att full säkerhet vinnes för att dessa väldiga summor användas på det bästa och mest fruktbringande sätt.

Försvarsväsendet ålägger vidare medborgarne betydliga personliga bördor, och om dess utveckling på allmänna värnpliktens grund kommer till stånd, blifva dessa bördor mångdubbelt större. Det måste då vara af vikt, att trygghet vinnes för att jämväl dessa personliga uppoffringar tagas i anspråk på det klokaste och för fosterlandet nyttigaste sätt.

Ej nog därmed. De personliga tjänster, som krävas af landets ungdom, äro af den alldeles särskilda beskaffenhet, att denna ungdom utan afseende på dess egen vilja sättes under helt andra lagar än dem, hvilka gälla för medborgarne i allmänhet — under lagar, hvilka, om de gällde för medborgarne i allmänhet, skulle betraktas såsom innebärande det mest olidliga tillstånd, helt stridande mot de allra enklaste frihetsbegrepp. Det måste då vara af högsta vikt, att denna af hård nödvändighet fordrade undantagsställning ej i tillämpningen göres onödigt tryckande och framför allt befrias från allt, som kan hänföras till nyck eller godtycke.

Då vi härvid betänka, att frågan gäller att skapa kontroll ej öfver en detalj i samhällslifvet, utan öfver ett helt stort område af statsväsendet, och öfverväga, huruvida vi därtill äga någon förebild, framställer sig såsom en sådan förebild helt naturligt det för vårt land egendomliga justitieombudsmansämbetet.

För hvar och en, som kastar en blick på vårt lands inre historia under det sist förflutna seklet, skall det för visso klart framstå, hvilken värdefull statsinrättning våra förfäder gäfvoss i arf genom upprättandet af justitieombudsmansämbetet. Här kan ej vara platsen att ens tillnärmelsevis antyda, huru ämbetets innehafvare den ene efter den andre skött sitt värf, endast några allmänna reflexioner, till sammanfattning af hvad som efter min mening framstår såsom kärnan af institutionen och dess verksamhet, må här framställas.

Det är för det första af icke ringa betydelse, att lagstiftarne utgå från den fullt medvetna och klara förutsättningen, att landets domare och ämbetsmän *behöfva* kontrolleras och att detta behof är så starkt, att kontrollen måste gifvas helgd i rikets främsta grundlag. Lagstiftarne

hafva därigenom på det mest verksamma sätt, som varit dem möjligt, uttalat en varning till sina efterkommande att se till, att efter partiväldets fall och efter enväldets fall ej ett ämbetsmannavälde måtte uppstå. De, som i byråkratien se en fara för landet, hafva således i den åskådning, hvarifrån gällande konstitution utgår, ett mäktigt stöd för sin uppfattning gent emot dem, hvilka aldrig kunna förmås att se en fara i ämbetsväldet och därför ej heller att sätta skrankor däremot.

Det är vidare betydelsefullt, att denna tanke utfördes på det sätt, att vården om medborgarnes fri- och rättigheter öfverlämnades ej åt en Konungens, utan åt en Riksdagens ämbetsman, hvarigenom sålunda tydligt framträdde en misstro till, att en Konungens ämbetsman skulle kunna så fullständigt lösrycka sig från allt obehörigt beroende, som nödvändigt vore.

Det är ytterligare ej oviktigt, att åt denne ämbetsman gafs en särskild, grundlagsbestämd, hög ställning, motsvarande Konungens justitiekanslers.

Det kan vidare framhållas, huru, såsom ett slags korollarium eller komplement till hans kontrollerande verksamhet, åt honom öfverlämnades att öfva inseende öfver tryckfriheten — en åtgärd, hvarigenom lagstiftarne med profetisk blick redan på förhand antydt, huru den närmast kommande tiden skulle komma att bevittna tryckfrihetens kamp med det administrativa och byråkratiska godtycket.

Jag vågar nu tro, att man i det stora hela kan säga, att justitieombudsmans-institutionen väl fyllt sitt värf, och att den gjort det just på grund af den särskilda anordning, hvars hufvuddrag nyss återgifvits. Man bör nämligen ej glömma, att de domare och ämbetsmän, hvilka gjort sig skyldige till förseelser, ju skola åtalas inför och dömas af personer, tillhörande samma stånd, med samma grundåskådning i det hela, ofta med samma fördomar och ensidigheter, som äro för dem själfva utmärkande. Det är därför, som det är af ovärderlig vikt, att den obetydliga medborgaren, som lidit en oförrätt, får en taleman, hvilken förmår att med *imponerande auktoritet* göra gällande rättens kraf. Man kan vara viss på, att det är just denna auktoritet, som ofta lika mycket som, ja, kanske i själfva verket mera än den fällande domen öfver den felande ämbetsmannen, efterlämnat nyttiga verkningar. Ty då justitieombudsmannen värjer den ringaste bland medborgare, gör han ju därigenom hans sak så att säga till Riksdagens, till folkets, till själfva den hotade medborgerliga rättssäkerhetens sak.

Här förtjänar upptagas till belysande ett förhållande, som skulle kunna af dem, hvilka till äfventyrs hysa en — ännu ej måhända öppet

uttalad, men dock befintlig — ovilja mot justitieombudsmansämbetet, med ett sken af beviskraft åberopas mot mitt resonemang. Man skulle kunna framhålla, hurusom Riksdagens justitieombudsmän ju faktiskt flerfaldiga gånger, kanske oftast, utsetts just bland Konungens ämbetsmän, och man kan då till äfventyrs våga det påståendet, att, om de väl utfört sitt värt såsom Riksdagens ombudsmän, de ock bort kunna utföra det såsom Konungens, samt att alltså det kunde vara betydelselöst, huruvida justitieombudsmannen varit af Konungen utsedd eller af Riksdagen vald.

Härtill vill jag genmäla, att det för det första naturligtvis ingalunda är gifvet, att den egendomliga karaktär, som skänktes detta ämbete, skulle hafva blifvit bibehållen, om det gjorts till ett kungligt ämbete. Det är tvärtom synnerligen sannolikt, att det väsentligen förändrat karaktär; medborgareskyddets prägel hade säkert ej med samma styrka bevarats åt institutionen. Och för det andra har jag alldeles ej den uppfattningen, att icke åtskilliga af de funktionärer, som fått sig det höga värfvet anförtrödt, verkligen själfva i viss mån undergått en förändring genom dess utöfning. Nya synpunkter hafva helt säkert hos dem gjort sig gällande, en ansvars-känsla af annan art än den redan förut befintliga — en ansvarskänsla, som sagt dem, att det för dem gällde att upprätthålla något af det dyrbaraste i nationens arf och andeliga egendom, har för visso framträdt. Det behöfver ej vara någon motsägelse i att samme man, hvilken såsom justitieombudsman med skärpa och energi beifrat ämbetsmannagodtycke och häfdat höga medborgerliga grundsatser, kunde i en annan ställning hafva varit böjd att snarare sympatisera med godtycket och ringakta de medborgerliga synpunkterna. Han behöfver därför ej hafva afsiktligt bytt åskådning. Men det förtroende han fått kan hafva gifvit hans åskådning en vidsträcktare horisont och en djupare riktning.

Justitieombudsmannens uppgift är ingalunda inskränkt till det civila området. Han eger att åtala militära ämbetsmän likafullt som civila. Sådant har också förekommit.

Men den kontroll, han genom direkt inspektion har att utöfva, synes vara inskränkt till lagskipningen och fångvården. Vål heter det i 19 § af den för honom gällande instruktionen, att, om han i ärenden rörande allmänna hushållningen eller eljest af allmän beskaffenhet skulle

förmärka någon anstalt nödig till befrämjande af Konungens och Rikets bästa och vältrefnad, han må hos Kungl. Maj:t underdånig anmälan därom göra, till den uppmärksamhet Kungl. Maj:t i nåder finner sådant förtjäna. Men denna obestämda antydning innebär tydligen knappast ens en anmaning, än mindre ett åläggande att genom eget initiativ förskaffa sig kännedom om förhållanden, som skulle kunna föranleda en dylik anmälan. Den säger endast, att han, om dylika förhållanden tillfälligtvis komma till hans kännedom, ej är betagen rättigheten att göra framställning — något, som väl nästan utan all antydning därom finge anses själfället.

Nu skulle man emellertid kunna ifrågasätta att vinna kontroll öfver försvarsväsendet genom en så enkel åtgärd som en utvidgning af justitieombudsmannens verksamhetsfält. Han äger ju redan åtalsrätt öfver alla, äfven militära ämbetsmän. Ålägg honom då en inspektionsplikt äfven å det militära området, och kontrollen är vunnen!

Så lätt är dock ej saken. Redan de allmänna antydningar, jag ofvan gifvit om hvad den ifrågasatta kontrollen skulle omfatta, lära tydligt ådagalägga, att denna ej låter sig förena med justitieombudsmannens verksamhet, utan att vare sig hans hittillsvarande eller hans nya uppgift skulle lida däraf. Och lika svårt, som det skulle vara för en man att hinna utföra ett så mångsidigt värf, lika svårt skulle det säkerligen vara att finna den man, som i sin person förenade förutsättningarna för ett arbete, innefattande så ytterst olikartade uppgifter.

Nej, en annan ordning måste utfinnas, och jag skall söka uppdraga konturerna däraf.

Justitieombudsmansämbetet kan väl ej i sig upptaga de helt olikartade uppgifter, som kontrollen öfver försvarsväsendet skulle innefatta, men vi hafva i detta redan bestående ämbete ett förträffligt mönster att följa.

Likasom det finnes en särskild ombudsman för justitieväsendet, så borde det finnas en för försvarsväsendet.

Som justitieombudsmannen, så bör ock denne nye ombudsman äga en fullt själfständig ställning gent emot ämbetsmän och ämbetsverk, gent emot konungamakt och regering. Han måste vara en Riksdagens ombudsman äfven han.

Likasom justitieombudsmannen är utrustad med en hög värdighet, så bör äfven denne nye ombudsman vara det, således fullt likställd med den förre och med justitiekanslern.

Hans benämning är ju en smaksak — jag har tänkt på »riksauditör»,
Bih. till Riksd. Prot. 1903. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 75 Häft.

»generalauditör», »ombudsman för försvarsväsendet», men stannat vid »militieombudsman», för att få ett ord, som redan genom sin yttre formning erinrar om det redan invanda »justitieombudsman».

Hans kvalifikationer böra vara personlig redbarhet och kunskap i de ärenden, som höra till försvarsväsendet. Huru hans verksamhet närmare skulle gestaltas, skall jag nu söka visa.

Vid mitt försök att uppdraga grundlinjerna för den föreslagne ämbetsmannens verksamhet, sådan jag tänkt mig densamma, må det först tillåtas mig att undanröja en möjlig missuppfattning. Om nämligen någon skulle af den omständigheten, att justitieombudsmansämbetet af mig redan flera gånger framhållits till jämförelse med den nya institutionen, ja, till och med uttryckligen angifvits såsom det tjänliga mönstret för denna, sluta, att jag ansåge en slafvisk efterhärming vara att förorda, så vore detta visserligen ett stort misstag. Två synpunkter kunna tvärtom leda till rätt väsentliga afvikelser. Den ena är den erfarenhet, man under snart hundra år vunnit under utöfningen af justitieombudsmansämbetet, den andra är olikheten i uppgifter och mål de bägge institutionerna emellan.

Ser man då först på den förra synpunkten, torde man lätteligen finna, att den svaghet, som hos justitieombudsmansinstitutionen företrädesvis gifvit sig till känna, varit, att den ålagts för litet initiativ. Man kan ej säga, att den *ustrustats* med för liten möjlighet till initiativ. Ty justitieombudsmannen *kan* ju enligt grundlag och instruktion göra framställningar på snart sagdt alla statslivets områden till både Kungl. Maj:t och Riksdagen. Men det är möjligt, att, om på ett något inskänktare område ett bestämdare åläggande gifvits honom att inkomma med förslag till förbättringar och reformer, hans reformverksamhet blifvit större och mera fruktbringande, och hvad beträffar hans kontrollerande verksamhet finner man, att hans *rätt* att vara närvarande vid alla ämbetsverks, kollegiers etc. sammanträden och taga kännedom om alla deras handlingar m. m. har ledt till vida mindre resultat än hans *skyldighet* att inspektera domstolar och granska de s. k. fänglistorna. Det bör således vara att anbefalla, att för militieombudsmannen må uppställas en i enskildheterna mera bindande instruktion än den, som finnes för justitieombudsmannen.

Den andra synpunkten utgår från olikheten mellan de bägge ämbetsmannens uppgifter. I det afseendet synes mig klart, att *en* af justitie-

ombudsmannens uppgifter ej behöfver, kanske ej ens bör tillhöra militieombudsmannen. Det är åtalsskyldigheten. Det synes mig nämligen ej nödvändigt eller önskligt att stadga såsom villkor för militieombudsmannen, att han skall vara lagkunnig. Nödvändigt är det ej, ty han kan öfverlämna åt justitieombudsmannen att, där han uppdragar missbruk, som synas honom kunna föranleda åtal, gifva justitieombudsmannen del af saken till den åtgärd, som denne kan anse påkallad. Önskligt är det icke heller, ty det skulle tydligen i hög grad inskränka det område, inom hvilket till det nya ämbetet lämpliga personer vore att söka.

Med tillämpning af hvad i det föregående anförts skall jag nu söka angifva punkt för punkt de särskilda hufvuduppgifter, som böra åligga Riksdagens militieombudsman.

1. *Han skulle hafva att i allmänhet å Riksdagens vägnar vaka öfver att ej några missförhållanden må utbildas inom landets krigsmakt, vare sig hären eller flottan.*

Denna punkt torde efter det förut sagda ej behöfva någon särskild förklaring.

2. *Han skulle vidare hafva att särskildt noga tillse, att den militär-disciplinära bestraffningsrätten utöfvas med oväld och insikt. För detta ändamål skulle, samma dag beslut fattas om dylik bestraffning, till honom insändas besked om bestraffningen och grunden därtill. Funne han därvid, att någon oriktig eller oförståndig tillämpning af gällande föreskrifter ägt rum, skulle han gifva justitieombudsmannen sådant till känna.*

Äfven därest man får hoppas, att en tillfredsställande revision af krigslagarne kunde komma till stånd, lär det dock ej kunna förmodas, att ej fortfarande en disciplinär bestraffningsmyndighet, lagd — om ock ej uteslutande — i befälhafvarens händer och utöfvad efter summarisk procedur, skulle bibehållas. Det synes då vara af vikt att skapa en verksam kontroll häröfver, och i sådant afseende synes den granskning af militieombudsmannen, som här är föreslagen, kunna verka godt. Äfven en annan form kunde tänkas, nämligen att denna granskning lades direkt på justitieombudsmannen. Jag har emellertid utgått från att hela den särskilda kontroll öfver försvarsväsendet, som skulle tillskapas, borde vara samlad på en hand och först då frågan blifver om rättsligt åtal justitieombudsmannen borde tillitas.

3. *Militieombudsmannen skulle vidare åligga såväl att noggrant pröfva de anmärkningar om oriktig eller olämplig behandling af manskapet, otillräcklig föda, dålig utrustning eller andra missförhållanden, hvilka kunna till honom inkomma, som ock att, där anmärkningar utan särskild anmälan*

komme till hans kännedom, verkställa vederbörlig undersökning och, om han finner missbruk eller missförhållanden föreligga, vidtaga lämplig åtgärd för deras afhjälpande.

Det är af stor vikt att inskräpa hos ombudsmannen, att ingalunda allenast anmälningar böra gifva honom anledning att ingripa, utan att jämväl t. ex. anmärkningar, som i pressen förekomma eller annorledes blifva honom kunniga, böra påkalla hans uppmärksamhet. Detta är desto viktigare, som det synnerligen ofta torde inträffa, att den, hvilken blifvit förorättad och som således skulle vara närmast att göra en anmälan, saknar mod därtill, ity att han — understundom med rätt, understundom med orätt — fruktar, att följderna af hans anmälan skulle blifva en än värre rättskränkning än den, hvarom anmälan skett.

4. *Militieombudsmannen skulle vidare hafva att öfvervaka, att den militära utbildningstiden i allo användes på det nyttigaste sätt, det vill säga för krigets fordringar, ej för paradens.*

Denna punkt är en af de allra viktigaste och innefattar en uppgift, hvilken, om den rätt fylldes, borde mera än något annat kunna bidraga att gifva folket och dess representanter den trygga tillförsikten, att de enorma penninguppförfningar, som erfordras för fredens bevarande och själfständighetens upprätthållande, också tagas i anspråk på det mest fruktbringande sätt.

Ur denna synpunkt förefaller det mig, som om militärerna själfva borde vara de främsta att önska framgång åt mitt förslag. Det borde vara för dem hugnesamt, att deras ärliga arbete blefve rätt uppskattadt och att anledningen till misstro undanröjdes, och huru skulle detta kunna ske bättre än genom att de finge ställa sitt arbete och dess frukter direkt under ögonen på en Riksdagens ombudsman?

5. *Militieombudsmannen borde ock äga skyldighet att pröfva behöfligheten af militära anskaffningar. För sådant ändamål borde vederbörande myndighet opåmint till honom insända protokoll öfver anskaffningsbeslut — åtminstone då de gällde belopp af en viss storlek — och borde, såvida militieombudsmannen inom viss tid efter protokollets erhållande tillkännagäfve sin afsikt att hos Kungl. Maj:t afstyrka anskaffningen, dylåka beslut ej få gå i verkställighet, förrän Kungl. Maj:t beslutit i ärendet.*

Det är bekant, att arméförvaltningen under sin beslutanderätt har stora, i klump anslagna summor till bestridande af anskaffning för regementenas räkning. Någon skarpare kontroll i sak, huru dessa medel användas, förefinnes för närvarande ej. Det är denna väl behöfliga kontroll, som skulle åstadkommas genom ombudsmannens pröfning och

rättighet att, i händelse han finner anskaffningens behöflighet tvifvelaktig, underställa densamma Kungl. Maj:ts pröfning.

6. *Vidare skulle en sådan ämbetsman till Riksdagen inkomma med de framställningar och förslag, hvartill han kunde finna anledning, samt årligen afgifva sin ämbetsberättelse till Riksdagen och däruti särskildt yttra sig om försvarsväsendets tillstånd och skötsel.*

7. *Äfven skulle han till vederbörligt utskott afgifva utlåtande i fråga om behöfligheten och ändamålsenligheten af de till försvarsverket fordrade anslag, angående hvilka utskottet begärde sådant utlåtande.*

Punkterna 6 och 7 afse, som synes, att göra militieombudsmannens sakkunskap och förmåga direkt nyttig för Riksdagen. Helt visst skulle det bidra att stärka Riksdagens förtroende för försvarsbudgetens riktiga afpassning efter behofven, ifall den sålunda alltid hade tillgång till sakkunniga och opartiska upplysningar. Vål kunna sådana understundom vara att tillgå inom Riksdagen själf. Men den omfattande och allsidiga öfversikt öfver hela försvarsväsendet, som kunde förutsättas hos en för dess permanenta öfvervakande särskildt vald ämbetsman, är dock säkerligen endast mera undantagsvis att påräkna hos någon Riksdagens ledamot.

8. *Gifvetvis skulle militieombudsmannen äga skyldighet att årligen företaga inspektionsresor och därvid göra sig noga underrättad om manskapets behandling, öfningstidens användning och mera dyligt, likasom äfven att närvara vid mera betydande fältöfningar.*

Denna punkt torde ej erfordra någon särskild kommentar.

Såsom af ofvanstående utkast framgår, skulle de åtgärder, till hvilka militieombudsmannens egna iakttagelser eller pröfning af inkomna anmälningar kunde gifva anledning, vara af trenne slag. Dels kunde han hänskjuta saken till justitieombudsmannens handläggning, detta då åtal syntes kunna komma i fråga, dels kunde han inkomma med framställning till Kungl. Maj:t och dels kunde han ingå med framställning till Riksdagen.

Det synes vara lämpligt, att, såsom i fråga om justitieombudsmannen, själfva hufvuddragen af den nya ombudsmannens verksamhet blefve stadgade i grundlagen, under det att detaljerna utarbetades i form af särskild instruktion.

Intet nytt förslag af så pass omfattande beskaffenhet som det nu af mig framställda lärer undgå invändningar af både ett och annat slag, och jag skall här söka att på förhand bemöta ett och annat af de inkast, jag kan förutse såsom möjliga.

Från något håll skall man törhända till den föreslagna kontrollens afvärfande söka framdraga den invändningen, att en dylik kontroll skulle innefatta eller åtminstone kunna medföra en maktutvidgning af representationen, ett inskridande på konungamaktens område. Man skall kanske söka göra gällande den uppfattningen, att den nye ombudsmannen genom en inspektion i detalj öfver Kungl. Maj:ts och hans underordnade organers verksamhet skulle komma att utgöra ett medel för Riksdagen att förskaffa sig ett större inflytande på administrationens detaljer, än grundlagen afsett. Det torde emellertid ej krävas många ord för att visa oriktigheten af en sådan uppfattning.

Den nye ombudsmannen skulle ju lika litet som justitieombudsmannen kunna gifva några som helst föreskrifter eller befallningar. Allt hvad han kan göra är att granska, att anmärka och att gifva de beslutande myndigheterna förslag till afhjälpan af de brister, han anmärkt. Det är väl påtagligt, att denna art af verksamhet står i fullständig samklang med hela den ställning, som våra grundlagar anvisa åt folkrepresentationen.

År 1809 befarade man på vissa håll, att »skakningar i samhället» skulle kunna åstadkommas af justitieombudsmannens ämbetsverksamhet. Erfarenheten har till fullo vederlagt denna farhåga. Och ingen anledning finnes att antaga, att den skulle vara mera berättigad i fråga om den nu föreslagna ombudsmannens verksamhet.

Vidare kommer väl att påstås, att institutionen är helt och hållet onödig, att man hittills kunnat hjälpa sig densamma förutan, och att intet skäl finnes, hvarför man ej skulle kunna göra så äfven hädanefter.

Härtill må svaras, att äfven om 1809 års män icke tillskapat justitieombudsmansämbetet, är det ganska troligt, att man kunnat »hjälpa sig därförutan». Men däraf kan ej slutas, att det varit onödigt. Om statens institutioner och anordningar till medborgarnes bästa och de medborgerliga rättigheternas skyddande endast afse det allra nödtorftigaste, för att ej alltsammans skall brista sönder, då har justitieombudsmansämbetet varit onödigt. Ty det är ej troligt, att någon ödeläggande katastrof skulle hafva inträffat, om det saknats. Men om dess existens blifver berättigad genom att det upprepade gånger bidragit att hålla

i helgd betydelsefulla principer och afvärja ämbetsmannamaktens kränkningar af den enskildes rättigheter, då har ämbetet ej varit onödigt.

Och om en dylik kontrollerande myndighet öfver den civila ämbetsmakten visat sig behöflig, då borde den för visso visa sig än mera behöflig för den militära ämbetsmakten. Ty denna är starkare genom sina extraordinära maktmedel och farligare genom sin afskilda ställning och fasta sammanslutning än den civila. Och att både dess styrka, dess afskildhet och dess sammanslutning skulle väsentligen ökas genom antagande af en härordning, byggd på den nu föreliggande kungl. propositionens principer, behöfver intet bevis.

En annan invändning blir väl den, att upprättandet af ett dylikt kontrollantämbete skulle visa en obehörig misstro mot militären, särskildt officerskåren. Alldeles enahanda invändning gjordes i början af förra århundradet mot justitieombudsmansämbetet. Den skulle emellertid vara lika litet berättigad nu som då. Om erfarenheten visar, att missbildningar af viss beskaffenhet lätt innästla sig på ett visst område, så är det ej obehörigt misstroende mot detta områdes målsmän att anordna tillsyn och kontroll gent emot missbildningarna. Det är ej obehörigt misstroende, som föranledt anordnande af biskopsvisitationer, af fabriksinspektioner, af folkskoleinspektioner etc. Det är en ständigt återkommande erfarenhet af kontrollens nödvändighet, som framkallat densamma. Och allra minst böra de beklaga sig öfver inspektion och kontroll, hvilka veta med sig, att de väl vårda sitt yrke och hedra sitt stånd. Ty just genom en noggrann kontroll, som förmår att rätta eller afskilja de ovärdiga elementen, bibehålles en social grupp, t. ex. en officerskår, vid dess anseende. Saknas kontrollen, skall allmänheten, det är det öfriga samhället, lätteligen låta den skyldige lida med den oskyldige, och därigenom spilles ju hela kårens anseende.

Naturligtvis skall man väl som alltid, då det gäller att införa något godt på det militära området, mötas af invändningen, att »disciplinen skulle sättas i fara». Härtill kan endast svaras, att en sådan invändning måste bero på en falsk åsigt om disciplin, på samma falska åsigt, som anser en officer, hvilken misshandlat en soldat, böra erhålla mindre straff, än han egentligen förtjänat — för att upprätthålla disciplinen. För dem, hvilka genomskådat hela den förvillande falskheten i denna uppfattning, hvilka sålunda förstått, att den utgår från en i sig grundfalsk åskådning af själfva disciplinen, såsom hvilande hufvudsakligen på fruktan för, ej på förtroende till befälet, för dem skall denna invändning helt visst framstå såsom fullständigt betydelselös. För dem måste nämligen

saken te sig så: då disciplinen — den äkta, den, som i farans stund är något värd — hvilar på förtroende, och då intet säkrare medel att framkalla förtroende finnes än rättvisa utan skillnad för hög och låg, kan en institution, som afser bland annat att tillbakavisa godtycket och trygga rättssäkerheten, ingalunda skada, utan måste tvärtom, rätt besedt, verksamt gagna disciplinen.

Den förväntade invändning, som på sitt sätt kanske är af den största praktiska betydelse, är svårigheten att finna dugliga innehafvare till platsen. Det låter sig nämligen ej förnekas, att ganska stora fordringar ställas på en sådan. Personlig redbarhet och kunskap i militära ämnen skulle visserligen vara de enda i grundlagen föreskrifna allmänna kvalifikationerna, och de böra ju ej vara svåra att finna förenade hos en man. Men det är gifvet, att utom dessa allmänna kvalifikationer faktiskt skulle erfordras de öfriga egenskaper, förutan hvilka militieombudsmannen ej kunde förutsättas sköta sina särskilda ämbetsgöromål tillfredsställande. En sådan ämbetsman borde tydligen förena personlig oräddhet och frihet från militära fördomar med sina militära kunskaper, han borde vidare äga ett godt och skarpt omdöme och lätthet att sätta sig in i alla de olikartade uppgifter, som äro förknippade med frågor om härens och flottans förseende med nödig materiel och utrustning o. s. v. Att finna mannen tör därför väl vid en och annan tidpunkt kunna visa sig svårt. Men det är ett långt steg från svårt till omöjligt. Och att den förening af egenskaper, som hos den rätte mannen borde finnas, skulle vara omöjlig att upptäcka här i landet, får väl ej antagas. Åtminstone skulle ett sådant fattigdomsbevis vittna bra dåligt om vårt hela försvarsväsende.

Jag tillåter mig för öfrigt i detta sammanhang erinra om hvad jag yttrat om justitieombudsmannen, nämligen att det i fråga om honom utan tvifvel till en viss grad gäller, att ämbetets utöfning, dess speciella läggning och kraf sporrat dess innehafvare och hos honom väckt till lif egenskaper, som måhända eljest skulle hafva slumrat. För min del tviflar jag ej på att samma iakttagelser skulle komma att göras äfven å det föreslagna ämbetets blifvande innehafvare. Det skall äfven där visa sig, att den höga och värdiga uppgiften att inom ett helt stort område af statslifvet tillvarataga folkets rätt såsom dess valde målsman förmår att utbilda egenskaper, hvilka eljest måhända aldrig trädt fram. Och för öfrigt lär väl Riksdagen ej komma att af eget initiativ ombyta innehafvare oftare i fråga om denna plats än i fråga om justitieombudsmansämbetet. Militieombudsmannen lär väl således äfven han, där han

sköter sig tillfredsställande, kunna påräkna omval och sålunda till sina rent personliga förutsättningar för platsens rätta skötsel lägga äfven erfarenheten.

För fullständighetens skull må äfven ett ord ägnas åt kostnadssynpunkten, därvid dock så godt först som sist bör sägas, att denna för hvar och en, hvilken med någon uppmärksamhet genomläst och öfvervägt min motion, torde spela en försvinnande liten roll. Det är ju ofta fallet, att man vid förslag om inrättande af ett nytt ämbete eller en ny institution invänder: javäl, den skulle blifva nyttig, men den blir å andra sidan så kostsam — uppväges således kostnaden af nyttan? Så kan frågan knappast ens ställas här. Somliga kunna anse det föreslagna ämbetet onyttigt, somliga kanske rent af skadligt. Men ingen, som anser det nyttigt, lär kunna råka i ringaste tvekan om huruvida dess nytta skulle uppväga kostnaden. Och detta därför, att det just är anlagdt på bland annat att förekomma onyttiga utgifter af enorm höjd. Må man betänka, att en enda hel- eller half-millionsutgift, inbesparad genom militieombudsmännens insikter, vaksamhet och goda omdöme, är tillräcklig för att hela ämbetet för framtiden kan bestå och underhållas blott på räntan af denna inbesparing, och man förstår, att ett erkännande af ämbetets ändamålsenlighet i och med detsamma så att säga eliminerar kostnadssynpunkten. Hela justitieombudsmansinstitutionen kostar enligt senaste statsreglering 21,750 kronor. Antag, att den nya institutionen kommer att kosta lika mycket. Den skulle då visa sig helt och hållet oförmögen att fylla sitt ändamål för att ej våga upp den summan! Ändtligen må framhållas, att farhågan för de med nya institutioner förbundna kostnader ofta baseras på tanken, att en utveckling af desamma kan komma till stånd, medförande nya och alltid nya kostnader. I detta afseende är ju förhållandet ett helt annat, då det gäller en institution, öfver hvilken Riksdagen ensam har att helt och hållet råda och till hvars utveckling Kungl. Maj:t ej har anledning — måhända knappast lust — att bidra.

På grund af hvad jag nu anført, hemställer jag, att Riksdagen måtte såsom hvilande antaga *dels* en så lydande ny § med nummer 103 i regeeringsformen:

»Hvarje lagtima Riksdag skall förordna en för kunskap i militära ämnen och utmärkt redlighet känd man, att såsom Riksdagens ombud, efter den instruktion Riksdagen för honom utfärdat, hafva tillsyn öfver

rikets försvarsväsende samt öfvervaka, att ej några missförhållanden må utbildas sig inom krigsmakten, att ej en falsk och mot sann medborgerlighet stridande anda där må vinna insteg, att krigslagarne tillämpas med oväld och insikt, att öfningstiden användes på det mest fruktbringande sätt, samt att de af Riksdagen till hären och flottan beviljade anslag varda med sparsamhet och klokhet begagnade.

Denne Riksdagens militieombudsman, som, så länge han ämbetet innehafver, skall i alla afseenden anses lika med Justitieombudsmannen och Konungens Justitiekansler, väljes på sätt riksdagsordningen stadgar, och bör därvid jämväl utses en man af de egenskaper, som hos denne ämbetsman erfordras, att honom efterträda i fall han, innan nästföljande lagtima Riksdag anställt nytt val af militieombudsman, skulle med döden afgå, samt att utöfva ämbetet under den tid, militieombudsmannen kan vara af svår sjukdom eller annat laga förfall därifrån hindrad.

I händelse Militieombudsmannen, under det Riksdag är församlad, afsäger sig det erhållna förtroendet eller med döden afgår, skall Riksdagen i ämbetet genast insätta den man, som blifvit till hans efterträdare utsedd. Skulle Militieombudsmannens utsedde efterträdare under riksdag afsäga sig det erhållna förtroendet eller i militieombudsmansämbetet insättas eller med döden afgå, utväljes, på ofvan stadgade sätt, en annan behörig man i hans ställe. Inträffar något af dessa fall emellan riksdagarne, skall Riksdagens rätt härutinnan genom de af Riksdagen valde fullmäktige i riksbanken och fullmäktige i riksgäldskontoret utöfvas.

Riksdagens Justitieombudsman så ock Konungens ämbetsmän i allmänhet vare skyldige att lämna Militieombudsmannen laglig handräckning.

Militieombudsmannen åligge att till hvarje lagtima Riksdag aflämna redogörelse för sin förvaltning af det honom förtrodda ämbete samt däruti redogöra för försvarsväsendets skötsel, anmärka de brister däri, han kan hafva iakttagit, och uppgifva förslag till deras afhjälpande;»

dels ock ett tillägg till 68 § riksdagsordningen af nedanstående lydelse:

»Hvad i denna § är föreskrifvet rörande val af Justitieombudsman och dennes efterträdare skall ock gälla om val af den Militieombudsman, som enligt regeringsformens 103 § skall af Riksdagen utses, och hans efterträdare.»

Och anhåller jag, att konstitutionsutskottet, därest det med tillstyrkande af själfva förslaget finner dess formella utförande tarfva någon ändring, behagade själfvt föreslå sådan ändring.»

Konstitutionsutskottet yttrade, att det vid behandlingen af motionen funnit åtskilliga af de synpunkter, som däri framhållits, ganska beaktansvärda, men afstyrkte det oaktadt på angifna skäl motionen.

Utskottets hemställan vann Första Kammarens bifall, hvaremot Andra Kammaren med afslag å utskottets hemställan för sin del biträdde en af fyra reservanter uttalad åsikt, att Riksdagen måtte besluta att i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes åt den kommitté, som erhållit i uppdrag att företaga en revision af strafflagen för krigsmakten samt förordningen om krigsdomstolar och rättegången därstädes, uppdraga att jämväl taga under ompröfning de i motionen framställda förslag.

Redan den sympati, hvarmed min framställning sålunda upptogs i Andra Kammaren, bör ju gifva mig anledning att ej betrakta frågan såsom för all framtid förfallen. Men därtill kommer, att under de två år, som förflutit, talrika och otvetydiga vittnesbörd framkommit om de sympatier motionen väckt i mycket vida kretsar. Och ej minst betydelsefullt har det syntts mig att — efter hvad många till mig gjorda enskilda uttalanden gifva vid handen — man äfven inom *militära* kretsar med stor glädje skulle hälsa den dag, då en å folkrepresentationens vägnar utöfvad kontroll öfver militäriskt godtycke och militärisk ensidighet blefve verklighet.

Jag vågar således nu återupptaga grundtanken i min ifrågavarande motion och därvid i allo åberopa den motivering och det utkast till den nya institutionen, som däri gifvits.

Vid ärendets förra behandling framställdes den invändningen, att det näppeligen vore tänkbart, att alla de särskilda ämbetsgöromål, som enligt motionen skulle åt militieombudsmannen anförtros, kunde af en enda person utföras. För min del tror jag dock, att denna invändning beror på ett missförstånd. De direkta göromål, som ovillkorligen af militieombudsmannen måste utföras, äro efter mitt förslag hvarken så många eller hvart för sig så omfattande, att de ej godt af en person kunna medhinnas. Hvad däremot beträffar de öfriga göromålen, det vill säga de, som ej kunna preciseras annat än såsom en befogenhet till kontroll i vissa angifna riktningar, är det ju gifvet, att dessa måste ordnas och jämkas efter tid och lägenhet. Justitieombudsmannen har ju till uppgift bland annat att genom resor personligen å ort och ställe granska underdomarnes ämbetsskötsel. Men naturligtvis kan han ej årligen medhinna att på sådant sätt kontrollera mera än en bråkdel af landets alla underdomstolar.

En viktigare invändning är måhända den, att så pass olikartade uppgifter enligt förslaget skulle åläggas militieombudsmannen, att svårigheter

måste uppstå att finna den man, som är kompetent att sköta dem alla. Det är visserligen ingalunda säkert, men å andra sidan ej omöjligt, att denna invändning vid en närmare utredning kan visas äga fog. Skulle så vara, bör detta tydligen endast kunna föranleda därtill, att de jämförelsevis mindre nödvändiga uppgifterna finge utmönstras och afskiljas. Något skäl att förkasta hela förslaget, om detta eljest finnes gagnande, kan ju omöjligen däri sökas.

Då emellertid en noggrann utredning är påkallad, tillåter jag mig hemställa,

att Riksdagen måtte besluta att i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t låta allsidigt utreda frågan om upprättande af ett nytt folkrepresentativt ämbete — närmast efter mönstret af justitieombudsmansämbetet — till kontroll öfver landets militärväsende samt för Riksdagen framlägga förslag till de ändringar i gällande grundlagar, hvartill utredningen gifver anledning.

Stockholm den 3 april 1903.

Karl Staaff.
